

PARTEA ÎNȚĂ

DEMOGRAFIE

Capitolul I

TENDINȚE DEMOGRAFICE RECENTE

Populația nu este doar un agregat statistic, o sumă de indivizi, un număr sau un sistem relativ autonom determinat de nașteri și de decese; populația se caracterizează printr-o mare complexitate, prin interdependențe în care factorii biologici se înlănțuiesc cu cei sociali, economici, culturali. În ultimă analiză, dimensiunii cantitative a populației i se adaugă tot mai pregnant caracteristici calitative, pe măsura progresului social-economic. Este deci pe deplin explicabil de ce pe primul plan se situează astăzi *calitatea populației*, *calitatea vieții*, iar măsura cea mai deplină a acesteia ne dau *indicatorii sociali*. O populație se deosebește de alta nu numai prin număr sau prin indici demografici, cantitativi; mult mai profunde sînt deosebirile, determinate de caracteristici cum ar fi: „stocul de sănătate”, „stocul de învățămînt”, caracteristicile profesionale și sociale ale membrilor săi. În lumina acestor considerații generale vom încerca să schițăm un tablou succint al populației României de azi, să punem în evidență unele caracteristici cantitative și calitative ale acesteia.

Numărul populației României a fost, la 1 ianuarie 1985, de 22 687 374 locuitori (la sfîrșitul anului 1985 fiind de 22,8 milioane), ceea ce situează țara noastră, din acest punct de vedere, pe locul al nouălea din Europa. Densitatea a fost de 95,5 locuitori pe km². La 1 ianuarie 1975 numărul populației a fost de 21 141 000 locuitori; deci creșterea totală între aceste două date a fost de 1 546 374 locuitori, ceea ce înseamnă o creștere medie anuală de aproximativ 154 637 persoane. Rata creșterii medii anuale a fost, în această perioadă, de 0,7%, mai

ridicată decât media populației Europiei. Față de alte perioade, când rata medie de creștere a fost de un procent anual, ritmul din perioada 1975–1984 este ceva mai scăzut; totuși, dinamismul demografic al populației României este încă remarcabil. Cum indicii economici, în special venitul național pe locuitor, se caracterizează prin ritmuri de creștere de câteva ori mai ridicați decât al populației, sîntem în prezența unei corelații pozitive între creșterea economică și cea demografică, ceea ce își găsește expresia finală în creșterea nivelului de trai al populației.

Evoluția numărului populației naționale, ca și a structurii, sale demografice este determinată de natalitate și de mortalitate iar acești factori fundamentali ai mișcării naturale sînt condiționați de factori sociali, economici, culturali, într-un cuvînt de întregul context economico-social. Or, acesta a cunoscut în întreaga perioadă a construcției socialismului un dinamism fără precedent în istoria țării noastre. Să amintim strategiile ample ale dezvoltării industriei și agriculturii, ale sistematizării localităților urbane și rurale, strategiile educațională și cea sanitară, pentru a nu aminti decât pe cele mai importante prin impactul lor asupra populației, a factorilor de creștere demografică, a mobilității spațiale, profesionale și sociale, a stratificării sociale. Creșterea numărului populației a fost însoțit de modificări profunde în, repartitia acesteia pe sexe și vârste, în distribuția teritorială a populației, prin mecanisme demografice și socio-economice. Într-un ritm rapid s-au schimbat structurile populației după caracteristici cum sînt: nivelul de instruire, profesia, participare la activitatea economică, apartenența la clase și categorii sociale. Numai prin luarea în considerare a acestor schimbări vor putea fi înțelese tendințele demografice, evoluția mortalității și natalității, a nupțialității și a familiei din această perioadă a istoriei patriei noastre. Sa ne referim numai la două structuri socio-economice fundamentale.

Ultimele trei recensăminte ale populației ne dau următoarea structură socială a populației active a României:

Tabelul nr. 1

Structura populației active totale a României pe principalele categorii sociale (%)

Categoria socială	1956	1966	1977
Muncitori	20,0	32,6	50,4
Țărani cooperatori	7,6	45,7	25,5
Țărani cu gospodări individuale	58,9	6,8	5,9
Intelectuali-funcționari	10,4	11,8	13,9

În două decenii ponderea muncitorilor în populația activă totală a crescut de la o cincime (20%) la jumătate (50,4%), reprezentând fără îndoială cea mai importantă schimbare de statut social. Nu mai puțin semnificative sînt modificările celorlalte categorii sociale.

Cît privește schimbările care au modificat structura economică, ele pot fi văzute din evoluția populației ocupate.

Tabelul nr. 2

Structura populației ocupate pe sectoarele principale ale economiei naționale (%)

Sectoare principale	1950	1965	1980	1984
Agricultura	74,3	56,7	29,8	29,2
Industria și construcțiile	14,2	25,5	43,8	44,2
Celelalte sectoare	11,5	17,8	26,4	26,6

Creșterea ponderii populației ocupate în industrie și construcții trebuie considerată ca cea mai semnificativă din punctul de vedere al modernizării economiei naționale și a populației ocupate. Să mai amintim că în întreaga perioadă amintită a crescut sistematic numărul lo-

curilor noi de muncă: dacă ne mărginim la perioada 1965–1984, au fost create 3 279 700 noi locuri de muncă, în medie 172 600 pe an, ceea ce a permis ocuparea integrală a sporului demografic și a disponibilului de forță de muncă provenit din agricultură și din populația casnică. Gradul ridicat de ocupare a resurselor de muncă este caracteristic deopotrivă populației masculine cât și celei feminine: la recensământul din 1977, 45% din populația feminină era ocupată în una din ramurile economiei naționale.

Mobilitatea socială și profesională a fost însoțită de o amplă mobilitate teritorială: migrația a transferat milioane de persoane de la sate la orașe, modificând totodată statutul social și profesional al persoanelor respective. Gradul de urbanizare a crescut sistematic: ponderea populației municipiilor și orașelor a crescut de la 22% în 1948, la 49,2 în 1984.

Cît privește dimensiunea strategiei școlare, vom aminti că în perioada 1981–1985 s-au pregătit 1216,5 mii cadre prin învățămîntul profesional, de maiștri și liceal, iar prin învățămîntul superior 184,2 mii ingineri, medici, profesori și alte cadre cu pregătire superioară. Astfel, sistemul școlar a mărit an de an stocul de învățămînt al populației totale și al populației active, adaptat la cerințele unei societăți dinamice.

Putem trage concluzia că populația României a asigurat în permanență forța de muncă necesară economiei naționale, cu caracteristici calitative îmbunătățite, iar aceasta a îndeplinit rolul de principală forță de producție, de factor hotărîtor al dinamismului economic.

Evocarea succintă a unor realizări social-economice și a schimbărilor survenite, cu impact evident asupra populației și tendințelor demografice, este indispensabilă pentru explicarea evoluției fertilității, a comportamentului reproductiv, problemă fundamentală a demografiei românești și, în mod corespunzător, a politicii social-economice și demografice. Modernizarea economiei naționale, a societății românești în ansamblul ei, mobilitatea socială și profesională, afirmarea tot mai largă a rolului femeii în conformitate cu statutul politic, social și economic conferit de societate nu puteau să nu influențeze fertilitatea și familia.

Să începem eu evoluția *mortalității*. Progresele în reducerea mortalității au fost cu adevărat spectaculare, mai ales în perioada anilor postbelici pînă în 1965–1966; un indice global cum este rata brută de mortalitate ne arată că mortalitatea generală a scăzut de la 13,2 decese la 1000 locuitori în anii 1948–1952 la 8,5‰ în anii 1962–1966. În ultimii ani (1981–1983), rata brută de mortalitate este de aproximativ 10 decese la 1000 locuitori (10,3‰ în 1984); în mare parte, această ușoară creștere se datorează îmbătrînirii demografice a populației, mai exact creșterii ponderii populației vîrstnice.

Dimensiunea reală a eficacității luptei împotriva morții ne dă durata medie a vieții. În anii 1930–1932, mărirea acesteia a fost de 42 ani, pentru a ajunge în 1956 – într-o perioadă foarte scurtă – la 63,2 ani. Creșterea din anii următori a fost mai lentă. În anii 1982–1984, durata medie a vieții populației României a ajuns la 69,77 ani.

Mortalitatea infantilă a urmat și ea o tendință fermă de scădere: față de 1938 (în anii 1946–1947 nivelul era aproximativ același cu cel din 1938), cînd valoarea ei a fost de 179 decese sub un an la 1000 născuți-vii, s-a ajuns la 23,9‰ în 1983, și 23,4 în 1984, deci o reducere de peste șapte ori a acestui important indicator. Desigur, contribuția sistemului sanitar, reconstruit și perfecționat în anii socialismului, este dincolo de orice îndoială cauza scăderii mortalității generale și infantile; pe de altă parte, creșterea nivelului de educație a populației, progresele generale în ridicarea nivelului de trai al populației, explică în mare măsură succesele obținute.

Cu valorile amintite ale duratei medii a vieții și ale mortalității infantile, România se situează în familia țărilor dezvoltate sub acest raport; este adevărat, cu un decalaj față de țări ca Suedia, Olanda, Franța.

Mult mai complexă a fost evoluția *natalității*, componenta principală a mișcării demografice, practic singurul factor al excedentului natural în condițiile în care mortalitatea din ultimii ani se caracterizează printr-o relativă stabilitate. Natalitatea a început să scadă după primul război mondial, populația României încadrîndu-se și ea în procesul de trecere de la indici înalți ai mortalității și natalității, caracteristici multă vreme istoriei noastre,

la indici mai scăzuți, caracteristici perioadei contemporane. Această trecere a avut loc în țara noastră cu un decalaj de câteva decenii în raport cu țările din Europa occidentală, iar ritmul cel mai rapid s-a produs în ultimele trei decenii care — după cum se știe — au reprezentat

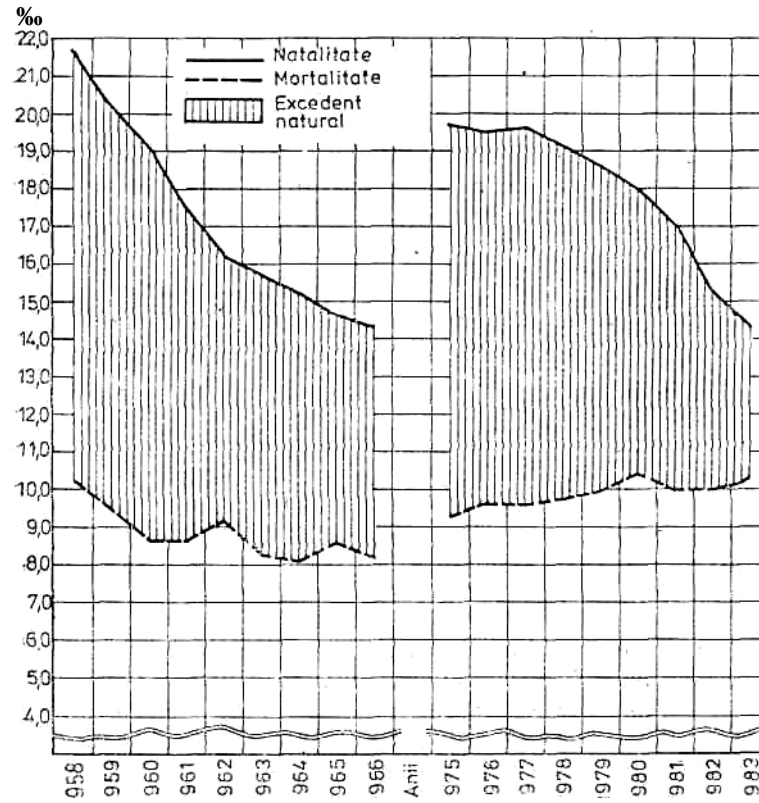

Fig. 1 Evoluția natalității, mortalității și excedentului natural al populației României, 1958–1966 și 1975–1983.

perioada celor mai ample transformări politice, sociale, economice, culturale. Cel mai elementar indice — rata brută de natalitate — ne dă câteva informații globale în privința scăderii natalității. În anii 1937–1938 acest in-

dice era de 30 născuți-vii la 1000 locuitori; în anii 1948-1951 nivelul natalității era încă de 25,7 născuți la 1000 locuitori, marcând o scădere de 14%; în anii 1974-1975 rata de natalitate a fost de 20‰, ajungând în anii 1981-1982 la 16,2‰; în 1983 rata de natalitate a fost de 14,3‰, iar în 1984, de 15,5‰. Consecința directă a acestei evoluții a natalității a fost scăderea excedentului natural: în anii 1975-1982, în medie, acesta a fost de 8,5 la 1000 de locuitori, corespunzând unei rate de creștere de 0,85%; în anii 1981-1982 valoarea sa a fost de circa 6‰ sau 0,6%, în 1983 de 3,9‰, iar în 1984, de 5,2‰.

Indici mai perfecționați – rata totală de fertilitate și rata de reproducere – ne arată mai expresiv amploarea și semnificația scăderii natalității. Rata totală de fertilitate sau indicele sintetic al fertilității era de 4,4 copii de femeie în perioada ei fertilă (15-49 ani), în anii 1930-1932, pentru a ajunge la 2,62,9 copii în anii 1956-1958. Scăderea accentuată a natalității populației în anii 1958-1966 a făcut ca rata totală a fertilității să coboare chiar sub 2 copii (anii 1964-1966), neasigurând simpla înlocuire a generațiilor. În anii 1975-1982, rata totală a fertilității a scăzut, de la 2,62 copii. (1975) la 2,17 în anul 1982; în 1983 la 2 copii. Aceeași tendință este redată și de evoluția ratei brute de reproducere (număr de fete fără să se ia în considerație efectul mortalității) și a ratei nete de reproducere (aceiași indice dar cu luarea în considerare a efectului mortalității). Or, în 1975 rata brută de reproducere a. fost de 1,27 fete, ceea ce înseamnă că generația fiică era cu 27% mai mare ca generația mamă; în 1982 ea este de 1,053 fiice, în timp ce rata netă de reproducere este de 1,007 fiice, asigurându-se încă înlocuirea generațiilor sau, cu un termen general, reproducerea populației. În schimb, în 1984 rata totală de fertilitate a fost de 2,19 copii, iar cea brută a fost de 1,06 fete. Să amintim că acești indici sînt diferențiați pe mediile urban și rural, pe provinciile istorice, pe județe, ca și după alte caracteristici. Fertilitatea populației de la sate este mai înaltă ca a populației urbane.

Dacă în general scăderea natalității este un proces legitim în modernizarea societății, în schimb scăderea accentuată a acesteia nu poate să nu genereze consecințe negative pe plan economic, social, cultural. Să ne gândim, de pildă, la implicațiile scăderii natalității asupra volumului resurselor de muncă sau asupra perspectivelor de reproducere a populației.

Cauzele care au determinat în țara noastră – ca și în celelalte țări din Europa – scăderea natalității sînt numeroase; de ele se ocupă numeroasele teorii socio-economice și cultural-antropologice și etnografice ale fertilității.

Natalitatea este în mare măsură legată de *nupțialitate*. Căsătoria, în concepția noastră, este actul prin care se întemeiază familia, „nucleul de bază al societății”. În cadrul familiei se realizează procesul de procreare a copiilor. Or, trebuie spus că populația României s-a caracterizat, în general, printr-o nupțialitate înaltă. Au fost perioade ca cea între anii 1949–1958, cînd rata brută de nupțialitate oscila între 10 și 12 căsătorii la 1 000 locuitori. Chiar și în perioada 1975–1982 nivelul ei era încă ridicat: 8,7 căsătorii la 1000 locuitori; în anii 1980–1984 a fost de 7,7 căsătorii la 1000 locuitori. Semnificativ este și faptul că în România căsătoriile se contractează la vârste foarte tinere. Se estimează că vârsta medie a femeilor la prima căsătorie a fost de 21,9 ani, iar a bărbaților de 25,2 ani. De altfel și vârsta medie a mamelor la nașterea copiilor lor este de asemenea redusă: în ultimii ani ea oscilează în jurul valorii de 25 de ani.

O nupțialitate precoce ar fi trebuit să fie favorabilă unei fertilități ridicate; tipul de fertilitate a fost în perioada analizată de aproximativ doi copii. Studii de sociologie, antropologie culturală și de etnografie au pus în evidență faptul că poporul român se caracterizează printr-o puternică „propensiune” pentru căsătorie, familie și pentru natalitate. Este adevărat însă că familia

este de dimensiuni reduse. În același timp, se cuvine semnalat faptul că, deși natalitatea populației urbane tinde să fie superioară populației rurale, fertilitatea ei este – cum am mai spus – mai scăzută decât la sate. Migrația intensă de la sat la oraș, creînd o structură demografică mai favorabilă a populației urbane, explică în mare măsură nupțialitatea înaltă din urban, dar și un nivel ridicat de divorțialitate. Este posibil ca însuși modelul neproductiv al populației urbane să fi suferit o modificare pozitivă ca urmare a influenței persoanelor venite de la sate.

Evoluțiile amintite ale natalității și mortalității – scăderea fertilității și creșterea duratei medii de viață – au avut, printre alte consecințe, și aceea de modificare a *structurii populației după sex și vîrstă*, în sensul creșterii proporției populației vîrstnice și al diminuării ponderii populației tinere. Proporția persoanelor în vîrstă de 60 ani și peste a crescut de la 7,4% în 1930, la 14% în 1984; de asemenea, vîrsta medie a întregii populații a crescut de la 26,7 (1930) la 33,9 ani (1984). Îmbătrânirea demografică a populației României generează o serie de consecințe negative din punct de vedere economic, social, sanitar, afectînd în primul rînd resursele de muncă (Trebici, 1983 c și 1984 a). Reîntinerirea demografică nu este cu puțință decât printr-o redresare a natalității și menținerea ei la un nivel înalt, în următoarele decenii.

România aparține – am mai spus – modelului cultural european, ceea ce se regăsește și în caracteristicile demografice; Există însă și diferențe care se explică prin condițiile istorice, prin faptul că România a intrat mai tîrziu în tranziția demografică; ele se mai explică și prin aceea că România, țară socialistă, este în același timp țară în curs de dezvoltare.

Ritmul de creștere și natalitatea populației României sînt superioare mediei europene. Să amintim, de asemenea, că rata totală de fertilitate și rata de reproducere nu mai asigură înlocuirea simplă a generațiilor pentru marea majoritate a țărilor europene, iar nupțialitatea a cunoscut o scădere accentuată în ultimii ani, în aceste țări.

Situația demografică a țării noastre, așa cum a fost ea succint schițată în rândurile de mai sus, atrage atenția asupra faptului că alături de tendințe pozitive există și unele cu caracter negativ. Aceasta este valabil pentru natalitate și pentru excedentul natural. Problema a fost examinată de Comitetul Politic Executiv al C.C. al P.C.R. din martie 1984³, indicându-se o serie de măsuri importante vizînd creșterea natalității și a sporului demografic natural, măsuri ce se încadrează în sistemul mai general al politicii demografice – parte integrantă a politicii economico-sociale a partidului și statului.

Politica demografică a României în sensul de sistem de măsuri adoptat de stat, ca reprezentant al națiunii, avînd drept scop să influențeze tendințele demografice și, în primul rînd, natalitatea și familia, și cuprinzînd o serie de obiective cantitative și calitative în domeniul populației, a fost formulată în anul 1974 de către Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român în Programul de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

Caracterul complex al acestei politici se vedește în opțiunile fundamentale asumate, în obiectivele stabilite, ca și în mijloacele destinate realizării lor. Astfel, politica demografică urmărește creșterea numerică a populației, asigurarea unui spor sau excedent natural corespunzător, reducerea morbidității și mortalității, întărirea sănătății populației, stimularea natalității, consolidarea familiei, asigurarea unei proporții juste de vîrstă a populației, menținerea tinereții și vigoriei poporului român. O întreagă legislație a fost elaborată pentru traducerea în viață a acestor obiective. Se cuvine amintit faptul că pentru realizarea politicii demografice sînt afectate fonduri importante de la bugetul de stat. Statul suportă cheltuielile de sănătate pentru întreaga populație, iar în cadrul acestora un loc important îl au cheltuielile pentru ocrotirea mamei și a copilului; statul asigură un sistem de învățămînt de toate gradele, cu un acces nelimitat al popu-

³ *Hotărîrea Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. cu privire la creșterea răspunderii organelor și organizațiilor de partid, organelor de stat și cadrelor medico-sanitare în îndeplinirea politicii demografice și asigurarea unui spor corespunzător al populației („Scînteia”, 3 martie 1984).*

lației; fondurile destinate alocațiilor de stat pentru copii și pentru ajutorarea familiilor cu mulți copii cresc an de an.

De deosebită importanță sînt măsurile adoptate de Comitetul Politic Executiv al P.C.R. din 1 martie 1984. În Hotărîrea adoptată, se subliniază că „creșterea natalității, asigurarea, unui spor corespunzător al populației, întărirea familiei trebuie să constituie obiective prioritare pentru dezvoltarea națiunii noastre socialiste și asigurarea progresului economic și social al țării, pentru păstrarea vigoriei și tinereții întregului popor” și se adresează un apel întregii populații să înțeleagă „că asigurarea creșterii demografice normale a populației reprezintă o înaltă cinste și o îndatorire patriotică pentru fiecare familie și pentru întregul nostru popor, care întotdeauna s-a mîndrit cu familii trainice, cu mulți copii, pe care i-a crescut cu dragoste, asigurînd astfel vitalitatea, tinerețea și vigoarea întregii națiuni”.

O nouă dovadă elocventă a grijii partidului și statului pentru ajutorarea familiilor cu mulți copii îl constituie măsurile prevăzute în Decretul Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România privind alocația de stat și indemnizația pentru copii, ajutoarele ce se acordă mamei cu mai mulți copii și soțiilor de militari în termen, precum și indemnizația de naștere, intrat în vigoare la 1 ianuarie 1986. În urma acestor reglementări, cuantumul alocației de stat pentru copii sporește, în medie, cu 26,8 la sută. Suma alocată corespunzător noilor majorări privind ajutoarele acordate familiilor cu copii totalizează 6,5 miliarde lei pe an, ceea ce reprezintă un spor de peste 46 la sută față de nivelul anterior al eforturilor financiare făcute de stat în această privință. Fondurile pentru alocații de care au beneficiat 4,8 milioane copii au reprezentat în anul 1985 aproximativ 14 miliarde lei, comparativ cu 10,7 miliarde lei în anul 1980.